

Föräldrastödsprogram för utrikesfödda föräldrar

Vad händer när manualbaserade föräldrastödsprogram översätts och implementeras i svensk kontext?

Haris Agic, Tobias Samuelsson

Haris Agic, Post Doc. Institutionen för Tema – Tema teknik och social förändring.
Linköpings universitet, Linköping. E-post: haris.agic@liu.se.

Tobias Samuelsson, Universitetslektor i Sociologi.

Högskolan i Jönköping – Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping.
E-post: tobias.samuelsson@ju.se.

På senare år har ett antal program som t.ex. Community Parent Education (COPE) initierats för att främja barns hälsa och psykosociala utveckling. COPE är ett manualbaserat program som ofta används som del i de föräldrautbildningar som ges i invandrartäta områden. COPE utvecklades i Kanada och vid användningen i Sverige översätts materialet. Program erbjuds på språk som t.ex. arabiska och somaliska och när dessa kurser ges översätts materialet ytterligare. I artikeln undersöks vad som händer när ett manualbaserat program översätts och implementeras i svensk kontext. Studien visar att de samtalsledare som leder programmen strävar efter manualtrogenhet, men att översättningar och kulturella anpassningar sker för att de utrikesfödda deltagarna ska förstå programmet. Många föräldrar är dock nöjda med och känner sig stärkta i sitt föräldraskap efter att ha genomgått COPE programmen.

Recent prevalence of parental support programs in Sweden, such as Community Parent Education (COPE), is an effect of governmental efforts to promote children's psychosocial wellbeing. In Sweden COPE is considered of special relevance for immigrant parents. However, the content of the COPE manual undergoes several alterations as it travels to Sweden where it finally reaches its recipients. This article explores what happens with the manuals substance as it is subjected to these cultural transformations. We show that, while the manual is principally relied on as a primary guide for programs, some cultural adjustments of its content do take place in order to reach the immigrant parents. The study also shows that most parents find COPE useful as it helps them feel more confident in their role as parents.

På senare år har ett antal åtgärder och program, i syfte att främja barns hälsa och psykosociala utveckling, initierats. Ett sådant program är Community Parent Education (COPE), ett kanadensiskt program baserat på sociala inlärningsmodeller där diskussioner, rollspel, och olika reflektions- och självutvärderande övningar används som strategier för att lära ut ett "bra föräldraskap" (Cunningham et al, 1995; Thorell, 2009; BUP, 2010). Även om COPE-programmet ursprungligen är tänkt att hjälpa föräldrar att hantera barn med utåtagerande beteendestörningar (Cunningham et al., 1995), används COPE för närvarande ofta som ett program för att stödja föräldrar i allmänhet. I Sverige anses det av särskild betydelse som del i de föräldrautbildningar som erbjuds i invandrartäta områden (BUP, 2010).

Många invandrare som tvingats fly från sina hemländer upplever en viss grad av friktion och diskontinuitet (Angel & Hjern, 1992; Christopoulou & De Leeuw, 2005). Det finns en klyfta mellan deras "gamla" och "nya" liv (Björnberg, 2013). Invandrare som bor i denna varken-här-eller-där tillvaro slits av spänningar mellan dragningskraften i det kulturellt välbekanta (det gamla hemlandet) och de krav som ställs i det kulturellt nya (det nya hemlandet) (Christopoulou & De Leeuw, 2005). Dessa spänningar lämnar sitt avtryck i familjerelationerna bland denna grupp av invandrare. Mycket av konflikten inom invandrarfamiljer runt om i världen är ett resultat av skillnader i integrationsprocessen mellan föräldrar och deras barn (Baolian, 2006; Darvishpour, 2004; Foner

& Dreby, 2011; Rumbaut, 1994). Barn exponeras ofta mer för, och får mer formell utbildning i, till exempel hur man blir "svensk". Därför har de ofta bättre förutsättningar för att påskynda integrationsprocessen. Genom att plocka upp det nya språket, normer, värderingar och sociala koder introducerar barnen den "nya" kulturen i familjen där de också därför kan öka sitt inflytande (Darvishpour, 2004). I det svenska fallet kan föräldrarna ogilla sina barns "försvenskning", vilket ofta leder till konflikter och makt-förskjutningar inom familjen.

För att stödja föräldrar och underlätta deras familjers integrationsprocess, erbjuder olika kommuner i Sverige COPE-program till utrikesfödda föräldrar. Programmet är utformat för att presentera föräldrarna med "korrekta" föräldrastategier. Några svenska kommuner har sen 2000-talet utvecklat det generella föräldrastödet, bland annat genom familjecentraler, program som COPE, Komet, Nya steg och Småbarnsliv samt har utbildat samtalsledare för COPE och Kometkurser till föräldrar på till exempel arabiska och somaliska. Några kommuner använder också svenska samtalsledare med språkstöd. Språkets betydelse är centralt i program som COPE och Komet. Många kommuner har goda erfarenheter av dessa upplägg men vet lite om processen kring den "överföring" som sker när samtalsledarna översätter manualerna (som redan har översatts en gång från engelska till svenska) från svenska till sina respektive modersmål och därefter leder programmen på arabiska, somaliska och romani. I föreliggande artikel rapporterar vi från

ett projekt i vilket vi utforskat vad som egentligen händer i denna typ av föräldrastödsgrupper med manualbaserade program i det kulturella mötet mellan föräldrar med olika modersmål och kulturell bakgrund, samtalsledaren och västerländskt producerade manualer?

Bakgrund

Mycket av det material som används inom olika föräldrastödprogram har hämtats, inspirerats och utvecklats i samarbete med institutioner utanför Sverige – samtliga härstammandes ur en västerländsk kontext. Programmet COPE finns t.ex. i Kanada och har överfört till den svenska kontexten. Den ursprungliga idén till programmet Komet kommer från forskning i USA. Vid praktisk användning av materialet vid kurstillfällena i Sverige (för föräldrar med andra språk än svenska) sker ytterligare översättningar. Vad händer i översättningsprocessen från engelska till svenska när manualbaserade föräldrastödprogram översätts och implementeras i svensk kontext?

”Översättning” är något mer än den mekaniska akt i vilken man gör enkla ordbyten (Svensson, 2010). Språket är inget neutralt system. Översättning mellan olika språk iscensätter en interkulturell aktivitet i vilken det sker en överföring av uttryck, idéer, och föreställningar. I varje språk finns en världsbild inbyggd och i kombination med bytet av språk sker alltså en kulturell översättning. Detta sker i den initiala språkliga översättning-

en av materialet men även i senare implementeringsfaser när materialet används. Runfors (2003) visar i en studie hur lärare i den svenska skolan kämpar med att försöka anpassa skolböckernas språk och innehåll i undervisningen för barn med invandrarbakgrund. Lärarnas antagande är att alla elever inte känner igen sig i eller förstår alla de scenarion som presenteras i kursmaterialet och ambitionen i deras anpassning är att materialet ska passa deltagarnas kulturella förståelse. Detta är, som Runfors (2003) visar, ingen enkel process. För att materialet och diskussionerna ska bli effektiva och deltagarna ska kunna känna igen sig i de scenarion som diskuteras översätts alltså materialet ytterligare efter den initiala språkliga översättningen. Vi vill dock understryka att det här inte handlar enbart om språklig översättning. De personer som genomför översättningarna i de olika leden fungerar på olika sätt som kulturella medlare (Svensson, 2010) och översättningarna riskerar att färgas av de kulturella medlarnas övriga värderingar beroende på deras genus, sociala och/eller kulturella bakgrund. Forskning¹ har pekat på att detta kan ge effekter på hur det som presenteras tas emot och uppfattas (Carlsson 2002). I förlängningen kan detta påverka föräldrastödets effektivitet, och kanske särskilt när det handlar om manualbaserade program vars planerade effektivitet ses som avhängigt en strikt manualtrogenhet.

¹ Från bland annat svenskundervisning för invandrare (SFI).

Metod

Denna studie är baserad på etnografiskt fältarbete i två invandrarstäder i Sverige. I båda områdena hölls COPE-kurser särskilt riktade till utrikesfödda föräldrar på andra språk än svenska. I ett område hade deltagarna uteslutande samlats in från olika arabisktalande grupper, men de kom från olika länder. Kursen hölls av två arabisktalande samtalsledare. Även en assisterande samtalsledare, en infödd svensk, var där som en resurs. Alla deltagare var kvinnor. Mötena hölls på arabiska. Den andra gruppen som vi har studerat, i en annan förort, var en blandad grupp av föräldrar från Somalia, Iran, Irak, forna Jugoslavien, och även ett svenskt par. I denna grupp översattes diskussionerna under kursens gång av samtalsledarna som talar flera språk än svenska.

Vid utformningen av denna studie hade vi som mål att studera dessa program processuellt, det vill säga hur de manifesterar sig i praktiken. Tidigare utvärderingar av programmen (Folkhälsoinstitutet, 2013; Nilsson, 2008) bygger alla på retrospektiva material, där deltagarna efter att ha gått klart kursen har uppmanats att utvärdera densamma, för att få reda på vad de uppskattat, vad effekterna av kursen var osv. Forskning från olika områden där manualer och protokoll används visar att det ofta finns en skillnad mellan teori och praktik när det gäller hur användarna i sitt faktiska, dagliga arbete faktiskt implementerar vad som föreskrivs i manualen (Samuelsson och Berner, 2013). I använd-

ningen av manualer pågår ofta en hel del anpassningsprocesser. Etnografiskt fältarbete och deltagande observation, där forskarna följer detta noga steg-för-steg på plats har visat sig vara en användbar metod för att fånga sådana processer. Därför utformade vi en studie där vi skulle delta och videofilma sessioner för att kunna översätta, transkribera och analysera dem.

Vi kontaktade fem grupper, varje grupp med 10-20 deltagare, som ges på arabiska, romani, somaliska och en blandad grupp med olika språk. Även om samtliga samtalsledare fann våra forskningsidéer både intressanta och viktiga, beviljades vi inte tillträde och möjlighet att filma i mer än en av grupperna, under förutsättning att vi själva inte deltog vid träffarna.

Allt som allt har vi 18 timmars videoinspelat material från denna grupps COPE-möten. Vi fick även genomföra intervjuer med nio föräldrar som alla har deltagit i COPE-kurser och sex ledare som genomför kurser på arabiska, somaliska och romani. Återigen, inte alla föräldrar ville delta. Endast föräldrar i en av fem tillfrågade grupper (och inte alla föräldrar) gick med på att bli intervjuade. Vi har också gjort intervjuer med två kommunala tjänstemän som arbetar med och leder dessa kurser. Allt som allt har vi genomfört 17 intervjuer som var mellan 45 minuter och 1,5 timme långa. Alla intervjuer spelades in. En del av intervjuerna genomfördes med hjälp av tolk.

I korthet innebar alltså vår svårighet att få tillträde till de program vi

ville följa processuellt att vi fick anpassa oss och istället till stor del basera studien på en kombination mellan videospelningar av pågående träffar och intervjuer i vilka deltagare och samtalsledare retrospektivt reflekterade över kursens innehåll och genomförande.

Manualtrogenhet

I studien har framkommit att de inblandade i programmen strävar mot manualtrogenhet på olika sätt. Flera av samtalsledarna berättade att de både är väldigt fokuserade på manualens innehåll och är måna om att, i olika diskussioner under kursernas gång som tenderar att tappa fokus, försöka föra tillbaka kursdeltagarna till ämnet, så att det som förs fram i kursen är det som uttrycks i manualen. Detta förhållningssätt uttrycktes oftast av samtalsledare som var relativt nya som samtalsledare och är något vi har dokumenterat i såväl intervjuer som i det filmade materialet. Några av de ledare som hade hållit på längre menade att de kände sig så säkra på kursen att de fokuserade mindre på manualen och var säkra på att det de förmedlade är i linje med programmets intention. Om detta eventuellt leder till olika avsteg från manualens budskap kan vi inte spekulera. De ansvariga på kommunen berättade slutligen att de under kursernas gång försöker stämma av med samtalsledarna för att kolla hur det går och kolla just om det finns några problem vad gäller genomförandet relaterat till manualen och programtrogenheten. Detta blir ett sätt att både ventilera kursen och eventu-

ella problem med samtalsledarna men också ett sätt att påminna om vikten av att manualen faktiskt följs.

Vår studie visar att det finns olika delar av programmet som samtalsledarna känner måste förklaras och anpassas kulturellt för att deltagarna ska förstå. Samtalsledarna sa sig inte uppleva att det var svårt att följa manualen. De har översatt övningar samt den film som används till några av de språk vilka kurserna genomförs på. Några samtalsledare framhöll dock att delar av innehållet gick förlorat, blev förändrat i dessa översättningar. En samtalsledare uttryckte att ”Det är inte samma... Det är inte precis samma när man översätter det. Det blir, något fattas”, dock utan att samtalsledaren exakt kunde sätta fingret på vad det var som fattades eller blev annorlunda.

Några av samtalsledarna avslöjar att de har lagt till delar som inte finns med i de manualer kursen bygger på. Ibland kan det handla om ord som måste förklaras, som inte kan översättas rakt av, som kräver längre förklaringar för att deltagarna ska förstå sammanhanget. En del föräldrar tyckte att programmet var för anpassat till situationer i europeiska länder och att de upplevde detta som ett problem. Exempelvis, i filmer och övningar refereras då och då till belöningssystem, när barnen har uppfört sig väl. Detta menade några ledare var något deras deltagare fann problematiskt och i kontrast mot deras syn på barnuppfostran. Samtalsledarna berättade då att de fick göra ändringar, utveckla, byta ord samt underbetona vissa budskap för att deltagarna skulle förstå. Sam-

talsledarena fick alltså rollen av ett slags tolk och medlare mellan två kulturer som fick försöka överbrygga de klyftor som fanns mellan deltagarnas bild av föräldraskap och den bild som presenteras genom kursen.

I en av grupperna genomförs kursen med personer som talar flera olika språk samtidigt. Denna blandning av olika språk samt geografisk och kulturell bakgrund såg föräldrarna som positiv men de menade att det här fanns problem med språköversättningen och att delar av kursen riskerade gå förlorade i dessa processer. När översättning ska ske simultant ställs stora krav på de personer som översätter mellan olika grupper om rätt budskap ska komma fram åt alla olika håll. Det krävs dessutom disciplin i samtalet så att allt verkligen översätts, vilket i sin tur kan påverka samtalsdynamiken menligt. Några deltagare påpekade att det var problematiskt att följa med i samtalen när det var flera språk igång samtidigt, att information ofta föll bort, och att diskussionerna och de budskap som framfördes därför ibland blev obegripliga.

Anpassningar

Ett tema som går igen i det insamlade materialet är att föräldrarna uppfattar att programmet förespråkar att barnen ska ha makten över föräldrarna. I samband med sådana diskussioner syns samtalsledarnas roll som kulturella medlare väldigt tydligt. Samtalsledarna berättar att de löste detta genom att konsekvent påtala att nu är vi i Sverige, här gäller svenska lagar. De förklarar för deltagarna att det inte

spelar någon roll vad föräldrarna brukade göra, hur man vanligen gör inom deras kultur – för nu bor de i Sverige och de måste följa det svenska samhället och de lagar och normer som gäller här.

Utgångspunkten är alltså assimilering, det vill säga att de deltagande utrikesfödda föräldrarna förväntas/uppmanas ändra sig och överge sitt existerande sätt att vara förälder på, att de ensidigt ska anpassa sig, rätta sig efter den (åtminstone förment) rådande normen för föräldraskap i Sverige. Men samtalsledarna försöker också förklara vad man de facto får och bör göra som förälder i Sverige. I såväl intervju som filmat material framkommer att ledare förklarar att föräldrarna inte får aga sina barn, men att de får och måste sätta gränser. Ledaren försöker alltså förtydliga, översätta det svenska föräldrakonceptet, att det inte innebär total föräldrakapitulation bara för att man inte får vara så auktoritär och ”hårdhänt” som föräldrarna eventuellt traditionellt har varit. Detta är tydliga exempel på den viktiga funktion samtalsledarna har som kulturella översättare.

Många historier om olika barn som har omhändertagits av de sociala myndigheterna på grund av olika brister i föräldraskapet cirkulerar bland föräldrarna som upplever detta som ett reellt hot. De upplever att de inte vet vad som gäller i Sverige och att barnen verkar ha obegränsad makt vis-a-vis sina föräldrar. De menar att deras barn många gånger utnyttjar deras okunskap och sin makt och hotar föräldrarna med de sociala myndigheterna om de inte får sina önskningsupp-

fyllda. Föräldrarna uppskattar därför den information de får om Sverige, rörande vad man får och inte får göra som förälder. De känner att de utöver att ha lärt sig nya förhållningssätt gentemot sina barn och nya strategier för barnuppfostran även har bemyndigats genom att delta i programmet. De får inte vara föräldrar på det sätt de var i sina respektive hemländer, men de uppmanas att inte kapitulera. Det krävs fortfarande en aktiv föräldraroll och de känner att kursen gör dem mer beredda på denna roll. Ännu ett tema som går igen i våra intervjuer är att föräldrarna upplever att de känner sig mer harmoniska efter att ha genomgått kursen samt att deras relation till barnen har förbättrats. Kurserna har således gett dem nya kunskaper som underlättar familjelivet i Sverige.

Avslutande reflektioner

Vår studie är ingalunda heltäckande. Särskilt det faktum att vi inte lyckades få tillstånd att faktiskt följa fler grupper processuellt har gjort att bilden blev något mindre klar. Dock visar denna studie att de inblandade i dessa kurser lägger mycket arbete på att uppnå den manualtrogenhet som krävs för att dessa kurser ska ge maximal planerad effekt.

Studien pekar på värdet av att utrikesfödda personer som talar olika språk leder denna typ av kurser. Vår data visar att deltagarna högst troligen inte skulle delta om inte samtalsledar-

na sa åt dem att delta. Samtalsledarna rekryterar deltagarna genom personlig kontakt, deltagarna kommer då de litar på dem, ledarna är "en av dem". Genom att dessutom samtalsledarna fungerar som kulturella medlare och hjälper deltagarna förstå och placerar exemplen i en erfarenhetsram som de känner igen, stannar deltagarna kvar och fullföljer kursen och många kommer tillbaka för att delta i nya kurser. Detta upplägg på kurserna kan ses som en förutsättning för att kurser som dessa med utrikesfödda föräldrar ska kunna genomföras på ett rimligt framgångsrikt sätt.

Vi menar också att COPE-manualens innehåll skulle tjäna på att upgraderas med mer sociokulturellt orienterad typ av kunskap. Syftet med detta skulle vara att lägga ännu större vikt vid att bejaka föräldrarnas egna styrkor och idéer kring föräldraskap och barnuppfostran för att, istället för den assimileringston som den befintliga COPE manualen har, etablera ett mer mångfaldsinriktat, det vill säga ett mer integrerande och inkluderande² förhållningssätt vid genomförande av föräldrastödprogram i Sverige.

Mer kunskap behövs rörande hur föräldrar och barn med utländsk bakgrund nås av och förstår olika former av föräldrastöd, med tonvikt på de kulturella normer och värderingar som förhandlas i interaktionen mellan föräldrar och professionella. Sådan kunskap kan komma att bli ett oumbärligt element i vidareutvecklingen

² Ett förhållningssätt som är mindre normativt (svenskt) och som tydligare understryker värdet i de olika utrikesfödda föräldrarnas redan existerande kunskaper och erfarenheter och den betydelse dessa kunskaper och erfarenheter kan få i skapandet av ny och ökad kunskap i dessa kurser.

av myndigheternas roll i relationen mellan föräldrar (och/eller mellan ett bredare nätverk av släktingar som kan tänkas ha en viktig roll i barnuppfos-tran) och barnen de tar hand om. Med hjälp av sådan kunskap kan myndig-heternas framtida arbete med föräld-rar och barn utformas på ett sätt som undviker att det normativa etnocen-triska perspektivet dominerar det kul-turellt informerade och sensitiva – allt med målet att optimera arbetet med att främja barns och ungas fysiska och psykiska hälsa.

Referenser

- Angel, B. & Hjern, A., 1992. Att möta flyktingbarn och deras familjer. Lund: Studentlitteratur.
- Baolian, D. Q., 2006. "Our Child Doesn't Talk to Us Anymore": Alienation in Immigrant Chinese Families. *Anthropology and Education Quarterly*, 37(2): 162–179.
- Björnberg, U., 2013. Caught Between a Troubled Past and an Uncertain Future: The Well-Being of Asylum-Seeking Children in Sweden. i: A. M. Mínguez, red. *Family well-being: European perspectives*. u.o.:Springer: 261-275.
- BUP, 2010. COPE - the community parent education program - kursledarmanual. Malmö: Barnpsykiatriska kliniken, Universitetssjukhuset MAS.
- FHI, 2013. Föräldrar spelar roll. Handbok i lokalt och regionalt föräldrastödsarbete, Stockholm: Statens Folkhälsoinstitut.
- Nilsson, K., 2008. Etniska grupper lär sig COPE som föräldrastöd och vapen mot alkohol och kat. En processutvärdering, Malmö: Socialmedicinska enheten, Universitetssjukhuset MAS.
- Carlsson, M., 2002. Svenska för invandrare - brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom SFI-undervisningen. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Christopoulou, . N. & De Leeuw, S., 2005. Children making media: Constructions of home and belonging. i: J. Knörr, red. *Childhood and migration: From experience to agency*. u.o.:Transcript Verlag: 113-137.
- Cunningham, C. E., Bremner, R. & Boyle, M., 1995. Large Group Community-Based Parenting Programs for Families of Preschoolers at Risk for Disruptive Behaviour Disorders: Utilization, Cost Effectiveness, and Outcome. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 36(7): 1141-1159.
- Darvishpour, M., 2004. Sociologiska texter om familj, etnicitet, feminism och rasism. Eskilstuna: Centrum för Välfärdsforskning, Mälardalens högskola.
- Foner, N. & Dreby, J., 2011. Relations between the Generations in Immigrant Families. *Annual Review of Sociology*, Volym 37: 545-564.
- Rumbaut, G. R., 1994. The Crucible Within: Ethnic Identity, Self-Esteem, and Segmented Assimilation among Children of Immigrants. *International Migration Review*, winter, 28(Special issue: The New Second Generation): 748-794.
- Runfors, A., 2003. Mångfald, motsägelser och marginaliseringar. En studie av hur invandrarskap formas i skolan. Stockholm: Prisma.
- Samuelsson, T och Berner, B., 2013. Swift Transport versus Information Gathering: Telemedicine and New Tensions in the Ambulance Service. *Journal of Contemporary Ethnography*, 42 (6): 722-744
- Svensson, A., 2010. A Translation of Worlds: Aspects of Cultural Translation and Australian Migration Literature. Umeå University: Umeå Studies in Language and Literature 13. Department of Language Studies.
- Thorell, L. B., 2009. The Community Parent Education Program (Cope): Treatment Effects in a Clinical and Community-based Sample. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 14(4): 373-387.